

EUL ȘI FRAGMENTAREA CONȘTIINȚEI UMANE

O EXPLORARE DIN PERSPECTIVA FIZICII CUANTICE, FILOSOFIEI, TEOLOGIEI ȘI PSIHANALIZEI

Cuvânt înainte

O problemă insuficient conștientizată și clarificată în spațiul filozofiei contemporane în general și în cel al filozofiei românești în particular este problema *fragmentării conștiinței umane*. Cartea de față este o explorare a *originii și consecințelor* fragmentării, a cărei cauză și efect este *Eul*. Acest fenomen a fost abordat, deloc întâmplător, din perspectiva unor domenii, aparent atât de îndepărtate conceptual, cum ar fi mecanica cuantică, filozofia, teologia și psihanaliza, din dorința de a oferi o „cheie” sau o „punte” comună de înțelegere.

Astfel, fenomenul fragmentării a fost abordat din cinci perspective diferite: cea a fizicianului cuantic David Bohm, a misticului și filozofului oriental Jiddu Krishnamurti, a teologului creștin Jean-Claude Larchet, a filozofului grec Platon și a psihanalistului francez Jacques Lacan, toate aceste perspective fiind integrate apoi pe baza ideii comune că *Eul nu e o structură a identității, ci o structură a identificării bazată pe confuzia crucială dintre imagine și realitate, confuzie constituind rădăcina fragmentării*.

Subiectul cărții gravitează în jurul a două noțiuni, *Eul* și *conștiința*, atât de asemănătoare în aparență, dar atât de diferite în esență. Cele două noțiuni nu trebuie, de aceea, confundate, căci diferența dintre ele e la fel de mare ca cea dintre mișcarea *geocentrică* și mișcarea *heliocentrică*. Astfel, în timp ce mișcarea geocentrică a Eului e una închisă, orientată spre sine, egoistă și narcisistă, Eul orgolios punându-se în centrul universului și considerând că lumea trebuie să se învârtă în jurul său, analog falsei concepții geocentrice că soarele se învâрте în jurul pământului, mișcarea heliocentrică a conștiinței e una *deschisă*, orientată spre celălalt, spre seamăn, spre lume, analog adevăratei concepții heliocentrice că pământul se învâрте în jurul soarelui.

Tocmai această mișcare geocentrică a Eului, care nu vede dincolo de el însuși și de propriile interese, va constitui rădăcina *fragmentării* și conflictului, în care fiecare „eu” se luptă cu un alt „eu”, prefigurând tabloul „vieții ca o pradă”. Prin urmare, geocentrismul Eului, care merge pe

fragmentare, nu trebuie confundat cu heliocentrismul conștiinței, care merge pe *integrare*, cele două mișcări și atitudini fiind nu doar diferite, ci contrare.

Eul pare să fie dintotdeauna „personajul” central al atenției noastre, numai că de această dată, acest „personaj” central va fi privit într-o lumină critică, în încercarea de a fi deconstruit și devoalat de celălalt „personaj” din umbră, sau pe care Eul îl umbrește, și care este conștiința.

Acest demers de deconstrucție a Eului va fi făcut nu dintr-o paradigmă istorică, plasând fenomenul fragmentării într-un context istoric, ci dintr-o *paradigmă structurală, originară*, ținând de însăși condiția omului și de înseși condițiile de posibilitate ale fragmentării. Altfel spus, originea fragmentării, care este Eul, departe de a fi plasată la nivel *istoric*, va fi plasată la nivel *transistoric*, adică la nivel *metafizic* sau spiritual, Eul fiind întâi de toate o boală de natură *spirituală* și abia apoi una de natură *psihologică* și *socială*.

Ca structură patologică și separatist-conflictuală, Eul va institui marea separație ontologică dintre subiect și obiect, rezultatul acestei separații fiind o conștiință „căzută”, fragmentată și bolnavă, Eul devenind astfel condiția de posibilitate a fragmentării conștiinței la toate nivelurile ei: metafizic, psihologic și social.

Structurată în patru mari capitole, ele urmăresc fenomenul fragmentării conștiinței la cele trei niveluri – metafizic, psihologic și social –, diferența dintre conștiință și Eu, pentru ca în ultimul capitol, fenomenul fragmentării să fie reevaluat din perspectiva noii *paradigme a mecanicii cuantice* care, infirmând viziunea fragmentară asupra lumii și pledând pentru o viziune organică sau nonfragmentară, validează astfel unele dintre cele mai vechi intuiții ale umanității cu privire la unitatea lumii.

Raportată la noul sistem de referință, respectiv la viziunea nonfragmentară a mecanicii cuantice, miza întregii cărți devine astfel extrem de relevantă în contextul societății actuale, tributară încă viziunii fragmentare, generatoare de atâta conflict în spațiul intra și intersubiectiv. De aceea, conștientizarea acestei probleme este de o importanță vitală pentru destinul sau viitorul omenirii, ea având o dublă miză. Miza *teoretică*, dată de „revoluția cognitivă” a mecanicii cuantice, care a constatat în înlocuirea principiului clasic al *separabilității* cu principiul *nonseparabilității* sau intercorelării globale. Și

miza *practică*, *psihologică*, dată de *implicațiile* psihologice ale nonseparabilității cuantice asupra conștiinței umane, fapt ce lansează întrebarea dacă ființa umană ar putea suferi, dată fiind intercorelarea globală a realității, o profundă „revoluție psihologică“, analog „revoluției cognitive“ din fizică, care să pună capăt fragmentării, dată de structura separatist-conflictuală a Eului.

Mulțumiri

Având la bază un demers doctoral, cartea de față nu ar fi fost posibilă fără girul științific al comunității filozofice de specialitate. Doresc, de aceea, să mulțumesc în mod deosebit domnului prof. univ. dr. Ilie Pârvu, coordonatorul lucrării doctorale, care grație unei onestități intelectuale și a unei atitudini de *fair play* epistemologic mi-a oferit, nepărtinitor, acel spațiu prețios al libertății de gândire, concepție și creație, gest atât de specific spiritelor cu adevărat deschise și neconvenționale. Calde și speciale mulțumiri, de asemenea, domnului prof. univ. dr. Ștefan Afloroaei, domnului prof. univ. dr. George Bondor și doamnei prof. univ. dr. Mihaela Pop, personalități de o înaltă calitate intelectuală și morală, care prin analizele lor pertinente și lucide mi-au oferit, cu generozitate și sinceritate, o serie de remarci, sugestii și argumente revelatoare, care mi-au fost de un real ajutor.

Și pentru că apariția acestei cărți se datorează, în variantă ebook, Editurii Humanitas, prin amabilitatea doamnei director Lidia Bodea, doresc să-i mulțumesc pe această cale pentru întreaga deschidere și bunăvoință, alături de mulțumirile și aprecierile mele pentru profesionalismul întregii echipe redacționale.

I. EUL CA NIVEL METAFIZIC AL FRAGMENTĂRII CONȘTIINȚEI

I.1. Nostalgia a priori a unității originare

Nașterea omului reprezintă un eveniment *crucial*. Atât de cutremurător resimțit, încât drama omului pare a fi intim legată de drama nașterii sale, ca traumă originară, în care faptul de „a fi aruncat în lume“, de a fi proiectat în afară, în timp și spațiu, într-o stranie *ex-centricitate* și singurătate deschide trapa spre fiorul angoasei existențiale.

Dar angoasa existențială, ca prim simptom al nașterii, nu exprimă oare strigătul ascutit, sentimentul dureros și abisal al unei pierderi...? Al unei *separații* de sursa, de ființa originară în care „locuind“ să fi avut acces la o unitate de ordin superior, absolut? Altfel, cum ne-am putea explica dorul, *nostalgia* după „obiectul“ pierdut, după unitatea originară?

Această nostalgie a unității originare este cea mai veche și durabilă nostalgie umană, fiind prezentă, sub diferite forme, la toți oamenii din toate timpurile, culturile și civilizațiile. Considerând-o, din acest motiv, un „dat“ uman, o condiție umană universală, aș defini omul prin această *nostalgie a priori a unității*, ca expresie a pierderii și separării de ea, atât de specifică conștiinței noastre „căzute“, divizate și fragmentate, instituind trecerea de la unitatea conștiinței la *fragmentarea conștiinței*.

Cum fragmentarea conștiinței se referă la marea ruptură ontologică dintre subiect și obiect, e interesant de observat că însăși etimologia cuvântului nostalgie¹ poartă în ea germenii celei dintâi sciziuni dintre subiect și obiect, nostalgia fiind formată din cuvintele grecești *nostos* – întoarcere acasă, în țara de origine – și *algos* – suferință, durere –, nostalgia desemnând astfel *suferința subiectului de a fi separat de obiectul/locul unde a fost odinioară*.

Suferința izvorâtă din separarea sau (în)depărtarea de locul natal fac din nostalgie o boală a depărtării, al cărei unic remediu este întoarcerea „acasă“, în patria natală. Căci, așa cum se știe, „exilații tânjesc și se prăpădesc departe de patria lor“². Însă atunci când conștiința exilatului ce tânjește după patria lui se generalizează și devine una a *exilului umanității*, adică a întregii *condiții umane*, nostalgia părăsește cadrele fizice, spațio-temporale, pentru a deveni în

plan metafizic o maladie *morală*, introducând în conștiința exilată sau desprinsă originar primele străfulgerări morale de căință, regret, vinovăție, doliu și melancolie, remediul ținând aici de o altă „întoarcere“, nu în patria fizică, terestră, ci în „patria“ metafizică, celestă.

Nostalgia investită metafizic va lua forma „exilului terestru“ al conștiinței, a înstrăinării ontologice³ și a suspinului după „patria celestă“⁴, concomitent cu aspirația spre refacerea sau întoarcerea la *starea primordială a conștiinței*, aceea a *unității originare* sau paradisiace. Înțelegem atunci de ce „experiența dureroasă a conștiinței smulse din mediul ei familiar va deveni expresia metaforică a unei sfâșieri mai adânci, în care omul se simte despărțit de ideal“⁵, adică de lumea ideală, desăvârșită sau paradisiacă în care a „locuit“ cândva și la care tânjește să revină tocmai pentru că mai păstrează o „urmă“ ideală a ei.

Această „urmă“ e foarte importantă și ne dă, în ultimă instanță, „cheia“ nostalgiei. Văzută ca o „zdruncinare intimă legată de un fenomen de memorie“⁶, adică de „urmă“, aceasta nu poate fi decât una de natură ideală sau originară⁷, nostalgia devenind astfel un fel de *categorie a priori a formei ideale sau originare a lucrurilor*, o predispoziție spre forma ideal-originară a lor, punându-ne în legătură cu primul nostru „arhetip“, acela al unității originare sau paradisiace. Prin această funcție a reminscenței ideal-origine, nostalgia apare precum o ancoră, o busolă sau un reper care, împiedicându-ne să ne rătăcim, trezește în noi cea mai veche amintire-dorință-aspirație-ideal: *unitatea*.

Nostalgia unității originare devine, prin urmare, laitmotivul conștiinței umanității, gravitând în jurul a două repere, a două concepte cardinale, cel de „umbră“ și cel de „ființă“, exprimând aspirația conștiinței umane de ridicare de la *condiția de umbră*, nerealitate și iluzie la *statutul ontologic de ființă*, realitate și adevăr.

Întreaga istorie a filozofiei, teologiei sau epistemologiei poate fi văzută ca aspirație, „salt“ sau „mutație“ a conștiinței de la condiția „căzută“, neîntemeiată ontologic, de „umbră“, la condiția, întemeiată ontologic, de „ființă“, fie că e vorba de aspirația conștiinței de ridicare de la „sensibil“ la „inteligibil“, de la „iluzie“ la „realitate“, de la „profan“ la „sacru“, de la „eroare“ la „adevăr“ sau de la „fragmentare“/„multiplicitate“ la „unitate“.

Or, această aspirație, proiectată întotdeauna în „viitor“, are ca reper sau temei introiecția unui „trecut“, a unei viziuni interne, de natură ideală și, deci, originară, devenită în ipostaza ei cea mai înaltă, adică în ipostaza ei metafizică, nostalgie a priori a unității originare.

Note

1. Johannes Hofer, creatorul termenului nostalgie, spune că acesta are o origine grecească, fiind compus din elementele *nostos*, „întoarcere“ la țara de origine, și *algos*, „durere“ sau „suferință“ (Jean Starobinski, „Conceptul de nostalgie“ în *Melancolie, nostalgie, ironie*, trad. Angela Martin, Meridiane, București, 1993, p. 136).

2. Jean Starobinski, *op. cit.*, p. 135.

3. Vezi Horia Pătrașcu, *Sentimentul metafizic al tristeții*, Trei, București, 2011, p. 226.

4. Sunt binecunoscute în acest sens motivele platoniciene ale „patriei celeste“ și ale „exilului terestru“, așa cum reies din dialogurile *Phaidros*, *Phaidon*, *Menon*, asupra cărora voi reveni.

5. Jean Starobinski, *op. cit.*, p. 145.

6. *Ibidem*, p. 140.

7. Această idee se înscrie pe linia filozofiei idealiste a lui Platon, conform căruia lumea Ideilor este o lume ideală, arhetipală și, deci, originară.

I.2. Nostalgia a priori a unității originare ca nostalgie a paradisului

Nostalgia unității originare e intrinsec legată de ceea ce s-a numit „nostalgia paradisului“, respectiv de existența acelui lăcaș sau spațiu al fericirii dat de *unitatea* omului cu Dumnezeu. „Izgonirea“ din paradis, echivalentă nașterii sau „căderii“, va genera *prima ruptură metafizică*, primul cutremur ontologic, declanșând în conștiința „căzută“ întâiul și fundamentalul *regret*, acela al nostalgiei după unitatea pierdută sau paradisiacă, concomitent cu dorința fierbinte de refacere a ei.

Departe de a fi specifică doar creștinismului, nostalgia paradisului, ca nostalgie a unității, exprimând acea stare fericită de uniune și armonie a omului cu divinitatea, e comună întregului neam omenesc, tuturor mitologiilor și religiilor, „analog cu ideea unei catastrofe care a sfârșit armonia primordială, omul prăbușindu-se, căzând [...] în condiția mizeriei și a morții terestre.“⁸ Amintire, urmă, „reminiscență a unei stări pierdute sau aspirație către o stare viitoare, paradisul este un suspin adânc și universal omenesc“⁹.

Parte a patrimoniului spiritual al umanității, nostalgia paradisului pierdut face ca întreaga istorie a omenirii să ia forma unui „fluviu care, izvorând din oceanul veșniciei, se abate prin pământul păcatului tulburându-și apele de cleștar cu nămolul lui“.¹⁰ Provenind dintr-un sentiment al *veșniciei* contrariat de accidentul *devenirii*, nostalgia paradisului ia forma unei *structuri a priori antinomice*, pendulând în jurul antinomiei dintre *ceea ce este* și *ceea ce trebuie să fie*, respectiv dintre real și ideal, trup și spirit, constrângere și libertate, ceea ce face din om o „ființă contradictorie“¹¹ prin excelență. Nostalgia paradisului devine astfel modelul antinomiei noastre existențiale „de făpturi libere în spirit, dar contrazise de limitele trupului, de făpturi sfâșiate de chin, dar concepând o liniște cerească, de făpturi menite morții, dar cugetând la nemurire, de făpturi nefericite, dar arzând de setea fericirii absolute“¹², în sfârșit, de făpturi divizate, fragmentate, dar aspirând la unitate.

Dat fiind că pe acest model antinomic al nostalgiei paradisului, dat de neconcordanța dintre ceea ce este și ceea ce trebuie să fie, se întemeiază în fond toate mitologiile și religiile lumii, voi face în continuare trimitere la cele mai cunoscute în acest sens.

Tradiția greco-romană, prin *mitul vârstei de aur*, vorbește despre starea paradisiacă sau originară caracterizată de o dulce *uniune* și comuniune cu zeii, în care răul nu exista, iar omul nu cunoștea truda existenței, boala, bătrânețea și moartea. E „vârsta de aur, neatinsă de seceta care veștejește, de răul care a sălbăticit toate făpturile, de bolile care nu cruță, de bătrânețea care degradează, de moartea care seceră.”¹³ Omul veghea în această vârstă, conform poetului Ovidiu, „dreptatea și buna credință, fără să aibă trebuință de legi și de judecători. Nu se știa pe atunci nici de pedeapsă, nici de frica de pedeapsă. Legile nu erau scrise ca azi pe table de aramă, iar oamenii nu tremurau în fața judecătorilor, ci trăiau în pace. Toporul încă nu tăiaze [...]. Nu vedeai nici coifuri, nici săbii, iar popoarele trăiau fără oștiri [...]. Pământul, neatins nici de greblă, nici de plug, dădea, de bunăvoie toate roadele [...]. Era o primăvară veșnică [...]. Curgeau fluvii de lapte, fluvii de nectar [...]”.¹⁴

Acestei vârste de aur a nestricăciunii, nedevorată de timp și istorie, îi urmează în sensul descrescător al „căderii”, adică al gradului de îndepărtare de unitate, vârsta de argint, vârsta de aramă și vârsta de fier, aceste „căderi” succesive putând fi văzute ca descreșteri ale energiei originare până la nivelurile cele mai de jos ale vrajbei, discordiei, nelegiuirii și ticăloșiei, în care răul domină lumea.

Tradiția indiană vorbește și ea de patru „vârste”, de patru „epoci” sau patru cicluri, numite yuga. Prima epocă, satya yuga, echivalentă „epocii de aur” din Antichitatea greco-romană, se referă, de asemenea, la starea de unitate, perfecțiune și necorupere a omului originar. Aflăm că „starea lui ontologică era «deosebită», ceea ce pretutindeni, în toate tradițiile, s-a numit «starea paradisiacă»”. În această stare, cunoașterea era un act direct și continuu.”¹⁵ Aceasta înseamnă că în starea paradisiacă cunoașterea era un act contemplativ, intuitiv și direct, datorită unității conștiinței, adică unității dintre rațiune și simțire, astfel încât omul „știa” nu doar intelectual, ci și „vedea” ceea ce știa, fiind un clar-văzător al adevărurilor. Această facultate s-

a diminuat și s-a pierdut tot mai mult în epocile care s-au succedat (cele 4 yuga sau vârste), motiv pentru care tradiția indiană consideră epocile ceva regresiv sau involutiv în sensul „căderii“.

Tradiția chineză consideră, de asemenea, că omenirea a avut într-o epocă indeterminată, cu mult înaintea celei istorice, o altă „stare de existare“. Este ceea ce caracterizează perioada *ta-tung*, tradusă prin „marea comunitate“, *ta* însemnând „mare“, iar *tung* putând fi interpretat și ca „unitate“, „marea comunitate“ devenind la un nivel mai adânc, dincolo de nivelul social, „marea unitate“ sau marele Tao¹⁶. Acea stare de existare, echivalentă stării primordiale a omului din epoca marelui Tao era una în care lumea era percepută într-o perfectă unitate, nediferențiată și nealterată de detalii, aparențe sau accidente. Era starea inocenței și înțelepciunii perfecte, când conștiința omului nu stabilea distincții, diferențe și deosebiri între lucruri. În momentul când au fost emise astfel de judecăți, iar lucrurile s-au etichetat ca „bune“ sau „rele“, „integritatea lui Tao a fost violată și răul s-a instalat în lume“¹⁷. Starea paradisiacă a fost pierdută și omul a intrat într-o lume a deosebirilor, adică a opozițiilor și a luptei dintre ele, concepând existența printr-un alt sistem de categorii, străin omului stării primordiale.

Tradiția creștină gravitează la rândul ei, uneori cu un patos sporit, în jurul „păcatului original“, cauză a „căderii“, desprinderii sau separării de Dumnezeu, sursa primordială. Încălcând interdicția inițială, aceea de gusta din fructul oprit sau din Pomul Cunoștinței Binelui și Răului, lui Adam și Evei li s-au „deschis“ ochii și au început să distingă detaliile și diferențele aparente ale lucrurilor, de pildă faptul că erau goi, motiv pentru care, nu întâmplător, s-au rușinat, simțind instantaneu pierderea iremediabilă a inocenței, purității și desăvârșirii paradisiace. Din acel moment răul a apărut și s-a perpetuat în lume, facultățile lui s-au pervertit, ființa lui a fost divizată la toate nivelurile sau „risipită în mii de cioburi“, după cuvintele Sfântului Augustin. Sufletul omului devine astfel „multiplu, după chipul multiplicității sensibile pe care el însuși a creat-o și care nu e, de fapt, decât o iluzie zămislită din neputința lui de a percepe unitatea obiectivă a fapturilor, pentru că ignoră prezența în ele a energiilor lui Dumnezeu Cel Unul“¹⁸. Prin păcat, așadar, echivalent conștiinței (de)căzute, omul ajunge într-o stare contrară firii primordiale, căci, îndepărtându-se, separându-se de Dumnezeu, trăiește

în afara sa, în afara condiției sale adevărate, adică într-o stare de înstrăinare, alienare și exil, iar în cel mai bun caz de „fericită întristare“ după Dumnezeu, ca dor, aspirație și condiție de posibilitate a refacerii primordialității.

Note

8. Nichifor Crainic, *Nostalgia Paradisului*, Tipo Moldova, Iași, 2010, p. 245.

9. *Ibidem*, p. 242.

10. *Ibidem*, p. 250.

11. Blaise Pascal, bunăoară, analizând omul din perspectiva antropologiei creștine a „căderii“ din Paradis, face din om o „ființă contradictorie“, paradoxul condiției sau existenței umane fiind supris pe toate planurile. Astfel, în plan *ontologic* omul oscilează între nimic și tot, „fiind nimic în comparație cu infinitul și tot în comparație cu neantul“; în plan *gnoseologic* omul oscilează între „judecător al tuturor lucrurilor“ și „imbecil vierme de pământ“; în plan *moral* omul oscilează între „bine“ și „rău“, între „măreție“ și „lepădătură“ a universului; în fine, în plan *metafizic* omul oscilează între dorul, setea și imposibilitatea de a-l cunoaște pe Dumnezeu (*Cugetări*, trad. George Iancu Ghidu, Editura Științifică, București, 1992, p. 133).

12. Nichifor Crainic, *op. cit.*, p. 243.

13. *Ibidem*, p. 247.

14. G. Popa-Lisseanu, *Mitologia greco-romană, I. Legende Zeilor*, Vestala, București, 2008, pp. 38–40.

15. Anton Dumitriu, *Culturi eleate și culturi heracleitice*, Cartea Românească, București, 1987, p. 84.

16. *Ibidem*, pp. 40–41.

17. *Ibidem*, p. 41.

18. Jean-Claude Larchet, *Terapeutica bolilor spirituale*, trad. Marinela Bojin, Sophia, București, 2001, p. 47.